

ՄԱՆԿԱՎՈՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՐՏԱԿԱՆ Է ՄԵՆՈՒՄ

ՀԱՅ

ՄԱՅՐԵՐԻՆ և ԶԱՒԱԿՆԵՐԻՆ:

Շատ տարի առաջ ամերիկացի D-r Martin-ը նկարագրելով չինացիների արևմտեան քաղաքակրթութեան մօտենալու ձգտումը, ի թիւս այլոց այս խօսքերն է ասել. «Չինաստանի մանուկները շատ դանդաղ են զարգանում մարմնապէս և հոգեպէս. առաջինն այն պատճառով, որ նոքա երկար ժամանակ մնում են պինդ բարուրուած, խանձարուրի մէջ փաթթուած, իսկ երկրորդն այն պատճառով, որ մայրերն ու դայիակները չեն կարողանում իրանց փոքրերին հէքիաթներ պատմել եւ երգեր երգել: Միայն գործնական ամերիկացին գիտէ, ինչպէս զերմանական առաժն ասում է, մեխին՝ հէնց մէջ տեղը տալ պատճառների պատճառի տուած բռնել:

Փոքր ինչ ուշի ուշով խորհեցէք, թէ ինչ է նշանակում այս խօսքը՝ մանուկները հոգեպէս զանդաղ են զարգանում որովհետեւ մայրերը չգիտեն հէքիաթ պատմել, երգ երգել, և ապա մտէք մեր աները... Ո՛ր է մեր առաջուայ պառաւ կանանց հոգեզուարժ լեզուն և կենդանարար ձայնը, ո՛ր է մեր մանկանց անբռնազբօս զուարթութիւնը, որոնց ամեն մի ծխալու մէջ նոր բանականութիւն էր լուսանում, թերեւս զաւառներում տակուին մի հետք մնացած լինի, բայց մեր մեծ քաղաքները՝ Թիֆլիզը, Բագուն կատարեալ ամայութիւն են ներկայացնում:

Խեղճ մայրեր... Անդթութիւն կը լինի, եթէ վիրաւորներ ձեր անսպառ մայրական սէրը դէպի ձեր սիրեցեալները: Ընդհակառակն, մենք առաւելապէս խօսում ենք այն բազմաթիւ մայրերի մասին, որոնք իրանց քսանուշորս ժամից բոլոր ժամերը նուիրում են իրանց հոգու հատարին չարահայտելով և ոչ 24

րօպէ. որոնք իրանց զաւակի արթուն ժամանակ՝ նորա հետ կշիւում են անձանձիր, անդադար ամէն հնարաւոր լեզուներով իսկ նորա քնած ժամանակ՝ օրօրում ու երգում են ամէն եղանակներով լսած, գիտեցած, ինքնահնար մեղեդիներով:—Բայց ի՞նչ է այսքան խօսածի և երգածի նիւթը, այն ժողովրդական քանապօղոթութիւնն է, որովհետեւ նորագոյն զրականական լեզուն՝ մեր կրթուած հասարակութիւնից ժողովրդական բանաստեղծութիւնը վռնտել է, որպէս անպատշաճ գոհակութիւն. և ոչ էլ զեղարուեստական բանաստեղծութիւնն է, որովհետեւ չունինք (ի մի հաւաքած ցիր ու ցան կղաճները), իսկ մանուկը մեծանում է կամաց կամաց, նա ոչ թէ մի օր, ոչ թէ մի շաբաթ, այլ ամիսներ և տարիներ մայրական գուրգուրանքների է կարօտ: Եւ ահա մայրը իւր բոլոր հնարագիտութիւններով ու հանձարով պէտք է ծիգ թափէ ու ստեղծէ ծախ, ծղրիտի, կենդանիների, ծիւաղական, երեխի մեծի, հայերէն, վրացերէն, թուրքերէն, ռուսերէն ձայների կապով—անկապ, մի և նոյն է: Բանի որ այսպիսի ձայները ինքը մանուկն է կրկնում, այս ամէնը անշուշտ ախորժելի է լսել, որովհետեւ յայտնի է, թէ մանկական քաղցր թոթովանքի մէջ յրպիսի երաժշտական ձայներ կան, բայց երբ որ նոյն թոթովախօսութիւնը երկրորդում է իւր կոպիտ կոկորդով և խրթնաձայն հնչիւններով հայրը, ծառան, հիւրը, ամենայն շրջապատող, երեւակայեցէք, թէ ինչ վայրենի խառնաձայն է ձեւանում մանուկի մթնոլորտի մէջ, թէ ինչ անտանելի երաժշտութեան է մատնուում նորա քնքոյշ լսողութիւնը: Գերմանական պրոֆեսորը գետինն է մտնում երբ որ մի կէս ժամ լսում է ուսանողների սարգած կատուերը, հօջակուած Katzenmusik-ը, իսկ այս տեղ մանուկը շաբունակ ոլիտի վարժուի միայն այդպիսի ձայների: Բայց որովհետեւ մանուկի տկանջը պրոֆեսորի տկանջի չափ նրբաճաշակ չէ, նորան զոհոյցնում է ամենայն ձայն անխափր ուստի և անդադար ժպտում է և իւր թոթովանքով արձապանդ է ապխտ: Ո՛ր միակ իղձն էլ հէնց այս է լինում ուստի և ոչինչ վնաս չի նկատում իւր շուրջը և չի կարող

նկատելի նա ընդհակառակն իւր հնարապիտութիւններն վերայ աւելացնում է նորերը և ոգեսպաս է լինում իւր ստեղծագործութիւններով՝ որպէս զի զաւակի ականջի դուստնական նիւթը չպակասի։ Այսպիսի ահագին հոգեկան գործունէութեան պահանջի դէմ շատ անգամ նա զգում է իւր անգործութիւնը և երբեմն այնպէս անօգնական է գտնուում որ իւր կեանքի կէսը կը տալիս եթէ յՍրիմու կանանց պէս կարողանար լիզու դառնալ և իւր զաւակի 5՝ իսկ ապա 10 մատերը այսպէս գոլիւ։

Բուք կու գայ, բուք կու գայ,
Բուքի տակէն մուկ կու գայ,
Եւէք նայեցէք ո՞վ կու գայ.—
Խաչուկ աղան տուն կու գայ,
Ծոցէն վարդի հոտ կու գայ։

Պզտիկ պզտիկ տունիկը,
Աւելից պզտիկ կնիկը,
Եւաւ պզտիկ էրիկը,
Առաւ պզտիկ ըստիկը,
Անաց պզտիկ բաղարը,
Բերից պզտիկ հացիկը,
Տուից պզտիկ կնկանը,
Դրից պզտիկ դօլապը,
Աերաւ պզտիկ մուկիկը,
Ալ չմնաց հացիկը։

Իսկ թէ երբեմն մայրն ինչպէս անճար է լինում բայց և լռել չի կարողանում ապացոյցն այն է, որ եթէ յանկարծ մի կատու ներս մտնէ, հանգամանքից օգուտ քաղելով անմիջապէս այսպիսի երգ կը կատէ.

Փիսիկ, փիսիկ, փիսիկ, փի...իս,
Փիսիկ, փիսիկ, փիսիկ, փի...իս,
Հափա, փիս, փիսիկ, փի...իս,
Աորչի փիսան, գող կատու՞ն։

Ահա այս օրինակից հասկացէք թէ մայրը իրօք պատճառ ունի յՍրիմու կանանց նախանձելու և թէ այսպիսի դէպքերում արդէս ժողովուրդն աւելի յարմարութիւններով է օժտուած, քան կրթեալ բարձր դասը։

Եւ մեր կանայք զգացել են այս պակասութիւնը, նոքա զանազան միջոցներ են գործ դրել այսպիսի անել զրութիւնից դուրս գալու համար։ Եայտնի է, որ այգպիսի ակնիւ ձգտումը ոմանք թարգմանել տուին ռուսերէն և դեր-

մաներէն մանկական երգեր, որ և բերնէբերան անցնելով մուտք գտան ամենայն տան մէջ։ Եայտնի է, որ Պատկանեանի Աղայեանի Մ'այրենի լեզուի երգերը ինչպէս ամենուրեք տարածուեցան։ Եայտնի է, որ մի ժամանակ նորասիրութիւն էր դարձել աներում հրաւիրել կրթուած վարժուհիներ, Բայց թէ այս միջոցները որքան անբաւարար հանդիսացան և թէ տակաւին շատ բան կայանելու սկիսեց վերջին հանգամանքի քննութիւնից։ Բիչ չէք գտնի բարձր զարգացած ծնողներ, որոնք մեծ նշանակութիւն տալով ժողովրդական տարրին, իրանց զաւակի համար նախ և առաջ հրաւիրում են պառաւ հայ քրիստոնեայ աղաւթին։ Սա ինչ որ աւանդութեամբ սովորել է և դիտել, այն էլ զրուցում է երեխաներին։ Բայց ծնողները շուտով նկատում են, որ ազախինն այնու ամենայնիւ մի տղէտ արարած է իւր պատմութիւնների և հէքիսթիների մէջ լիքն են նախապաշարումներ, անհամ խրատներ, կասկածելի բարոյականութիւն, սատանաների գործեր։ Ուստի ծնողները սորան հեռացնում են և փոխարէնը բերում են մի կրթուած վարժուհի։ Հիմա այսպիսի նոր կարգով սնուած 3 տարեկան երեխան, իւր շնորհքի երեխայիքը ցոյց տալու համար, գալիս է և ծնողների առաջ արտասանում է դատարկ կարասի ձայներ.

Արի գնանք Շաւարշան,
Որ տեղ ընկաւ քաջ Վարդան —

և խեղճ ծնողները, շուարած իրար երեսի են նայում, կարծես թէ ասել ուղենալով. լիքն Աստուած բարի տայ էն պառաւ կնկան. նորա խօսքերի մէջ գտնէ բնական զգացմունք կար, ճշմարտութիւն կար, հոգի և կենդանութիւն կար։

Իսկ թէ թարգմանած մանկական երգերը և մեր բանաստեղծների ինքնագիրները միշտ ուղիղ հանգն ու մանգր չեն զանում թէ նոքա շատ անգամ մանկական և բանաստեղծական աղից զուրկ են լինում, համեմատութեան համար վեր առնենք մի ժողովրդական բանաստեղծութիւն և իւր վարիանտը (այլ ընթերցուածք), որպէս զի տեսնենք թէ ինչպէս երկու քայլ հեռաւորութեամբ երգող

կանայք՝ մի մի ինքնուրոյն երգասաց աշուղ
են դառնում մինչդեռ մեր բանաստեղծները
այդ չափով ոգևորուել չեն կարողանում։

Խ Ր Ի Մ՝.

Նոր—Նախ.

Տիւն, Տիւն, հաւի Տիւն,
Հաւը էլու երթիկը,
Սերաւ մեզը ու կարողը,
Դանակ գանակ կանչեցին,
Սառեց գանակ մորթեցին,
Փառե գանկով քերթեցին,
Թր՛ա արաւ պապին երթիկը,

Հաւի Տիւն, Տիւն, Տիւն,
Հաւն էլու բառի վերայ,
Մեկ կողմ մը ճառող կերպ,
Հարեցաւ, վար բնկաւ,
Դանակ գանակ կանչեցին,
Փառե գանկով մորթեցին,
Փետուր վրան ծածկեցին,
Թր՛աւաւ պապին երթիկը,

«Ուսեալ վարժուհին» այս խաղը յիմա-
րութիւն կանուանէ և սորանից աւելի կը գե-
րադասէ «Արի գնանք Շաւարշան»-ը։ Արդա-
րեւ այս տեղ խելօք «արամբանութիւն» չկայ,
բայց և այնպէս ամենայն կարդացող կտեսէ թէ
մէջը մի ինչ որ զրաւիչ ըսն կայ ... կենդանի
շարժում մը զգացում մը խնդութիւն կայ, մի ինք-
նազիւտ բանաստեղծութիւն կայ, որ դժուար
է «արամբանօրէն» ըմբռնել։ Սակայն երեւ-
կայեցէք, որ սա մի խաղ է ներկայացնում
չորս, վեց կամ ութ ձեռքերից իւրաքանչիւ-
րը հինգ մատով պինդ բռնել է միւս ձեռ-
քի երեսի կաշին, և այդպէս կազմուել է մի
երկար կախան. «Ճիւլ, Ճիւլ» ասելու հետ ի միա-
սին այդ կախանը վեր ու վայր է շարժուում,
հեռոցհեռէ աւելի արագութեամբ. հէնց որ
հաւը սկսում է «պապին» մեղր ու կարողը
ուտել (կամ հաւող ուտել և հարբել), իսկոյն
ամեն կողմից «գանակի» գանակ, են կանչում,
բայց գանակի գալուն սպասել չկարողանալով՝
անգանակ են մորթում, փայտի գանակով են
քերթում, և այս երկիւղից ապա ամենքը
«թըռ» են անում կախուած ձեռքերը իրար
թողնելով, թռչում ցրուում են ամեն կող-
մերը։—Միթէ ձեռք զգացումը չի՞ ասում թէ
այս ռաւանաւորի մէջ երկու մաս կայ. մինը
խաղացող երեսայոց համար միւսը՝ խաղացը-
նող մօր համար։ Երեսայոց մասն է ականջին
զարնող և խողող ձայներ. «Ճիւլ, Ճիւլ»—հաւ,
հաւ—գանակ, գանակ—կանչեցին մորթե-
ցին, քերթեցին—թըռ։ Իսկ մօր մասն է աշ-
խուժացնող, խողին հոգի և կենդանութիւն
տալու հրաւիրող յորդորակը որ շատով զա-
նակ գանակ է կանչում, շատով մորթում

է, շատով քերթում է, և ամենքին «թըռ»
անել է տալիս։

Նոյն խորհրդով հետեւեալ ստանաւորը ե-
րեսայի ականջին թմրկահարում է «տըմբը»
տըմբէներով և Խե-Խօռոց, Նիկողոս, տէր-
Պօղոս, Բոս-Փանոս և Զըմբը թորոս շառա-
չիւն հանող ծիծաղաշարժ անուններով, իսկ
մօր աշխոյժը և խնդութիւնը բորբոքելու հա-
մար՝ նկարագրում է հարսանիքի մանրամաս-
նութիւնները։ Սաղն էլ այն է, որ մայրը
երեսային վեր ու վեր թռչնէ։

— Ասօր ձեզի ո՞վ էկաւ,
— Տըմբէկին պապուկը,
Տըմբըլ տըմբըլ շալեցին,
Տըմբըլիկին խաղցուցին,
Հացն ու դինին, պաստուրման,
Հաւի միւս ալ հաղիր կան,
Հարսի անունը Խե-Խօռոց,
Փեսին անունը Նիկողոս,
Առին տարին սուրբ Նիկողոս,
Պսակողն էր տէր-Պօղոս,
Սնքահարն էր Բոս-Փանոս,
Տաւուլճին էր Զըմբըլ-Թորոս,
Տըմբըլ տըմբըլ շալեցին,
Տըմբըլիկին խաղցուցին,
Վերջը մէյնակ ճամբեցին։

Հիմա այդ ժողովրդական բանաստեղծու-
թեան դէմ՝ կարդացէք հետեւեալ «խելօք» և
«բարեկայելու» արուեստական կանգունաշափ
ռաւանաւորը և տեսէք, թէ արդեօք կը գտնէք
մէջը այն զուգընթաց բաժինները, որով մօր և
երեսայի զուարթութիւնը իրար փոխադար-
ձաբար աւելի աշխուժացնող լինէին։ Ահա մի
ամբողջ կենդանական թաղաւորութիւն, բայց
որ տեղ մի հաւի-ճիւլի չափ թըռ կամ կեն-
դանութիւն և շարժում չկայ, իսկ արձի-
ծանրութեամբ խրատ՝ որչափ ուղեկնաս։

Երբ որ ծագեցաւ պայծառ արեգակ,
Այլաւ, աղաւնի, հաւ ու ծիծեռնակ,
Չիւս յիւս, գառնուի, այծ ու խոզ, հորբ ու կով՝
Գնացին իրանց գործին շատաւով,
Միայն ծոյլ տղան չի գնաց գարոց,
Կիրքը չպտտեց ու փախու փողոց,
Իրկուն ամենքն յետ դարձան ուրախ,
Միայն տղան էր տրտում, զլխակախ։

Կամ նայեցէք հետեւեալ «բարեկայել» շար-

ժողովներին և խնայեք թէ ի՞նչ սառնութիւն պէտք է շնչէ խաղալու եռանդի վերայ:

— Ա՛յ խոտ հարող, ասա տեսնենք,
Գու ի՞նչպէս ես խոտ հարում:
— Այսպէս ահա լաւ նայեցէք,
Ես այսպէս եմ խոտ հարում:

Ուշադրութիւն դարձրէք թէ ինչպէս ժողովրդական բանաստեղծութիւնը միշտ կրաւրական, յատուկ բառեր և խօսքեր է ընտրում իմաստներ արտայայտելու համար, իսկ արուեստականը, վանկերն ու ոտքը լրացնելու համար, ծանապարհին իմաստի կէսը կորցնում է և մնացածը շաղ է տալիս:

Ժողով. Բ.

Արուեստ. Բ.

Առանց մաղի կը մաղաւթի,
Հողին հետք կը շաղուիմ:
Գետին տակը կը թաղուիմ:
Մտտին բռնին կու տամ աճ:
Ան հողը կը ներկեմ կանաչ:

Անձրեւ, անձրեւ, ցած արի,
Բուսցուր ցորեն ու գարի:
Բուսցուր ծաղիկ, կանաչ խոտ,
Աւել փաշի, մաքրէ օդ:

Իսկ ընդհակառակ, ինչպէս հիանալի է, երբ որ արուեստական բանաստեղծութիւնը իմաստութեամբ օգտուում է ժողովրդական, ո՞վ զիտէ որ բեկորներից:

Ժողովը. Բ.

Արուեստ. Բ.

Արեգակ, արեգակ, դուրս արի,
Հէրն ու մերդ էկել են:
Ոսկէ բլիթ բերել են:
Պատի ծակը կոխել են:
Մտէն եկել է, տարել է:
Ատառն ետնէն վազել է:
Գոմէի ոտը կոխել է:
Աղամաճը վիթեղ է:

Արեւ, արեւ, արի դուրս,
Քեզի բերինք աչքի լուս:
Քառ քորբիկ՝ լուսինկան:
Բերեց չամիչ մէկ սաման:
Ամպը էկաւ մութ արաւ:
Չամիչը աչքեն կորաւ:
Բնաց երեսօ, արեգակ,
Ամաճ չամիչ քեզ կու տանք...
Ո՛ր, արեւին խաբեցինք,
Ամպի տակէն հանեցինք:

Այլ ընթերցում.

Արեւ, արեւ, դուրս արի,
Հէրն ու մերդ էկել ա:
Թուր ու Բուսնք բերել ա:
Գետն տակին թաղել ա:

Բիշ վեր գնանք և աւելի բարձր հասակի բանաստեղծութեան զառնանք: այնտեղ էլ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը սիրում է կրկնակի ընթացք տալ ամբողջ հատածին, բայց այնպէս որ զատ զատ կարծուած իմաստները՝ ներքին առնչութեամբ զեղարուեստօրէն իրար հետ կապում է, որի լաւ օրինակ

է ջան զիւլում-ը: Առաջին երկու տողերում կարծես թէ ջան զիւլում-ը մի անտարբեր բանի վերայ է խօսուած:

Դեռ ա գնում լափ տալով, | Քարի տակին վար կանեմ:
Ջուրտ խնձորը ծափ տալով... | Ան ահաւին քար կանեմ...

Իմ աղպերը սարին ա:
Շուին թեքի կարին ա...

Եւ այսպէս մեզ «սար ու ձոր» մանածելուց յետոյ՝ յանկարծ խօսքին անակնունկի վերջաւորութիւն է տալիս:

Դեռ ա գնում լափ տալով, | Քարի տակին վար կանեմ:
Ջուրտ խնձորը ծափ տալով, | Ան ահաւին քար կանեմ:
Ա՛ հրէս եկաւ իմ աղպեր, | Իմ սիրածը ինձ տուէր, —
Այլ գտաւը թափ տալով, | Գժու թիւնս թարգ կանեմ:

Իմ աղպերը սարին ա:
Շուին թեքի կարին ա:
Աղպեր, աղպեր, չուիդ փշիւր,
Քառ քիւրը Գետնիւ սարին ա:

Այս աների գէ՛մ մենք արուեստական բանաստեղծութեան օրինակներ չենք բերի միայն կը հարցնենք, թէ մեր մեծահաստոր վէպերից քանիսը կարող են՝ իրանց բաղմամբիւ էջերով՝ այնքան ոյժ և զօրութիւն արտայայտել, ինչ որ հետեւեալ չորստողանի տունը իւր մէջ ամփոփում է, ուր ձեր առաջ կենդանի նկարադրուում է մի նոր իլէոպատրա:

Կարաւ կաշնեց քարին,
Կառուցը լիքը արին:
Մէկ գաստա վարդ եմ քաղել,
Տարէք իմ թաղա եարին:

Այժմ դառնանք մեր առաջուայ խնդրին: Եթէ մեր նորագոյն զրահանութիւնը, այսպէս աննկատելի կերպով՝ մեր ընտանիքի զործածութիւնից դուրս հանեց հարազատ, քաղցր ուրախ բաղմազեղուն և ջղապինդ բանաստեղծութիւնը, — միթէ տեղն էլ ոչինչ չպէ՞տք է դնէ: Չմոռանանք D-r Martin-ի խօսքերը չինացիների յետադիմութեան մասին: Մեր մայրերը և զաւակները ծաւաւի են մնացել, միթէ նոցա պաղպկը չպէ՞տք է կարուի: «Եւ որ արբուսցէ միում ի փոքրկանցս յայսցանէ բաժակ մի ջուր ցուրտ, ամէն ասեմ ձեզ, ոչ կորուսցէ զվարձս իւր»:

Խօսք չկայ, որ անցեալին դառնալ և

կրկին պառաւներին հրաւիրել՝ էլ չենք կարող. ներկան անմխիթար է. պէտք է մտածել վաղուան համար: Մեր մայրերը և զուակները մեր գարուն գրականութեան գոչում են:

Բիւրբիւն էկա՝ վարդ չունի
Ծաղկոցը կայ՝ զարդ չունի.
Էլ ո՞վ ա որ գարդ չունի —
Ո՞ր ես գալի, այ գարուն:

Ահա մեր առաջարկութիւնը: Պէտք է մեր մայրերի համար զիրք ստեղծել: Այս և այն տեղ ցիր ու ցան եղած ժողովրդական և արուեստական բանաստեղծութիւնից պէտք է պատմելու և երգելու նիւթեր ժողովի՝ մանկանց զանազան հասակին յարմարաւոր դասաւորութեամբ: Ընտրութիւնը շատ զգուշաւոր պիտի լինի՝ սկզբունք պէտք է դրուի հարազատ բանաստեղծութիւնը՝ իսկ «խելօքութիւնը» ու «վայելականութիւնը» նեղ մտքով չպէտք է հասկանալ: Պէտք է առաջնորդուիլ ազգային և հոգեբանական ճշմարտութեամբ: Խմբագրութիւնը կարող ձեռքի պէտք է յանձնուի: Տպագրութեան ձօնութեանը ոչինչ չպէտք է խնայել, լաւ պատկերներով զարդարած լինի հայկական եղանակների խաղեր ու նենայ (բայց ոչ այնպէս տգէտ ձեռքով կազմած, ինչպէս որ Դամառ - Բաթիպայի մանկական ոտանաւորների խաղերն էին): Իսկ մեր բանաստեղծները թող փոքր ծառայութիւն չհամարեն, եթէ ուղեկան այս ձիւղի գրականութիւնը ձօնացնել, ինչպէս որ պ. Յ. Յովհաննիսեանը զարմանալի յաջողութեամբ փորձեց: «Արարատ»-ի անցեալ համարում «Սոր գարուն»-ը տպագրելով, որի մէկ տունը վերեւ առաջ բերինք (Բիւրբիւն էկա ...):

Հրաւիրում ենք մեր հրատարակիչներին, մարդասէր ազգայիններին և մանաւանդ յառաջադիմութիւն սիրող կանանց ուշադրութիւնն այս լուրջ խնդրի վերայ, յիշեցնելով թէ «Եւ որ արբուսցէ միտում ի փոքրկանցս յայցանէ բաժակ մի ջուր ցուրտ, ամէն ասեմ ձեզ, ոչ կորուսցէ զվարձս իւր»:

Այս յոգուածը վերջոյած էր, երբ որ Տիկին Ս. Բարամեանցը՝ իրեն յատուկ բարե-

սիրութեամբ՝ յանձնեց մեզ հետեւալ զեղծկական բանաստեղծութիւնը, որ նա տեղն ու տեղը զրի է առել, նոյն իսկ բանաստեղծուհի հայ աշուղ կնոջից լսելով, որ և մենք յարմար դատեցինք, որպէս յաւելուած, այս տեղ առաջ բերել:

Ոտանաւորի բովանդակութիւնը հասկանալու համար, բաւական համարուի հետեւալ ծանօթութիւնը: Մարգարա գիւղի մօտ Եւրասիի վերայ այժմ վերջացնում են մի փառաւոր կամուրջի շինութիւնը, ուր առաջ բանում էր լուսաբ (գեամի լողկա, դոմիկ, ճրագ, բայգաղ): Սիմինալ—ցեմենտ, Սէֆիլ *—երևի տաճիկ գեամու անունը, ղուրդուշուն—արձիճ, Վրացիք—Թիֆլիսից եկած վարպետներ, քարից քեօմուր—քարածուխ, Թեղիկնալ—ինքը բանաստեղծուհին:

Ճշմարիտ է գիւանը,
Հաստատաւ կարմնջի բանը,
Փափագին եկաւ իշխանը,
Գովամ նորաշէն կամուրջը,

Երազին կապեցին կարմունջը,
Թափեցին քրտինք ու արուն,
Տէրիցն է էս կարգ ու կանուն.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Թիֆլիսու եկան ուստեքը,
Ուղիղ է էս աշխատանքը,
Բացուաւ քասիրների հանքը.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Չարխով են քաշում վարպետները,
Կանչում են սուրբ հայրապետները,
Կընդունին գաւառապետները.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Փոս փորին, սիմինդ լցին,
Գեամ ու լողկէն գործից քցին,
Գոմիկի ճրագն անցրին.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Կարմունջ շինին չուգունից,
Սէֆիլ գեամու լուսն քցին բանից,
Լողկին գուրս արին գիւանից.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Կարմունջ փորմով դաջեցին,
Գոմիկի դուռը փակեցին,
Բայգաղը կտրից թեքեցին.

Գովամ նորաշէն կամուրջը,
Ղալիբեցին ղուրդուշունով,
Կեցցէն վրացիք գուժինով:

* Սէֆիլ տաճիկերէն նշանակում է խեղճ, անօգնական:

Արնցնի զօրք շօշունով.

Գովամ նորաշէն կամուրջը.

Աարմունջը թամաշի նախշին,

Ճաղերը ունդով քաշին,

Պատմութիւն երգով ասին.

Գովամ նորաշէն կամուրջը.

Աարմունջ, գու աղա, իշխանաւոր,

Աարմունջների մեծ թագաւոր,

Շատ մարդիկ փախաբաւոր.

Գովամ նորաշէն կամուրջը.

Աարմունջ, բարձր ճաղերով,

Թեղինկէն գովաց խաղերով,

Թամաշա թափան գեղերով.

Գովամ նորաշէն կամուրջը.

Փաշէք գիտեն չարն ու բարին,

Քարից քեօմուր վառին,

Աարմունջը շօշին յարմարին.

Գովամ նորաշէն կարմունջը.

Հունարով է ուստա Խաշան,

Զուխտ Աանոն իրարու բաշին,

Աարմունջը դալամով քաշին.

Գովամ նորաշէն կարմունջը.

Գլուխ կը բերին Նոր տարուն.

Աօծեն գարնան բերք ու բարին,

Մուրազ է խեղճ դարիքներուն.

Գովամ նորաշէն կարմունջը.

Թեղինկէն խղճում է երգով,

Յոյս ու միտք Աստուծոյ փառքով,

Գովանք հայոց վարքով.

Գովամ նորաշէն կարմունջը.

Այս ոտանաւորի մէջ պարզ նշմարուում է արուեստական բանաստեղծութեան եղծիչ աղագեցութիւնը: Յանգերը բուն ժողովրդական մոխ կոչուած յանգեր չեն, այսինքն ամբողջ բառերի զեղեցիկայանգութիւն չեն կաղմում (ինչպէս որ ուրիշ օրինակում տեսանք հետեւեալ կերպով վարդ չունիւ զարդ չունիւ դարդ չունիւ) այլ աւելի հղովական վերջին վանկով են կաղմվում—ով, ով, ով (երգով, փառքով, վարքով), Բայց դարձեալ այնքան ժողովրդական կերպարանք ունին, որ յանգը պահպանում են մի քանի վանկով և ոչ թէ միայն մէկ աղքատ վանկով, ինչպէս որ արուեստական բանաստեղծութեան սովորութիւն է (չոր օր. այն տեղ կարդում ենք. զիւանր... ջի բանը, իշխանը, կամ ի—ւ—ւ): Այս ոտանաւորը չէ նմանապէս և ոչ

զեղարու և ստական ստեղծողութիւն, ուր ոտանաւորի երկարութիւնը չի համապատասխանում իմաստի չնչինութեան և զորի էլ լաւագոյն ժողովրդական բանաստեղծութեան կարճ, հատու պատկերաւոր դարձուածքներից: Մէջը զգացմունքը մի անգամից չի արտայայտուում այլ կտոր կտոր, ուստի և կրկնութիւններով լիքն է:

Մի խօսքով գործը անտաղանդ և աղէտ կնոջ զործ է: Սակայն հէնց ուշադրութեան արժանի հանգամանքն այս է, թէ ինչպէս ջան—գիւլումների և հարբբանների աշխարհում (կողր, իզդիր, Մարգարա) երգերով անուած աղէտ և հասարակ կինը ազատ կարողանում է բնութեան ազգած տպաւորութիւնները բանաստեղծօրէն արտայայտել. թէ ինչպէս ափսոսալով անցեալը (լաստը) և սքանչանալով նորով (կամրջով) չի կարողանում ազատուիլ այսպիսի երկու ընդդիմակ դժացումներից, որ և արտայայտում է խղճալով յոյս ու միտք Աստուծոյ փառքով և դովելով հայոց վարքով:

Այս առակի մնացած խրատը՝ թողնում ենք ընթերցողի խորհրդածութեան:

Ս. Մ.

ԻՆԲԵՆԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԵ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ.

Երբ իսկապէս տէր ենք միայն այն գիտութեան, որ սեփական աշխատութեամբ ենք վաստակել, որովհետեւ միայն դրանք են մնացուն եւ կենդանի ապաւորութիւններ:

Ս. Սմայլս.

Ներկայումս գոյութիւն ունեցող դպրոցներն իրենանց լայն հանրագիտական ծրագրերով չեն կարողանում զարթեցնել սաների մէջ հոգւոյ գործնական ոյժ. նրանք առաջ են բերում բազմաթիւ երիտասարդ մարդիկ, որոնց վրայով դպրոցական իմաստութիւնն անցել է մրբիկի նման, թողնելով նոցա մէջ միայն կործանման հետքեր: Այդ հանգամանքը առաջ է բերել մի նոր ձգտում. այն է՝ սահմանել կրթութեան բուն նպատակին հասնելու համար մի նոր սխտեմ տարբեր պաշտօնական դպրոցում ընդունուածից, այսինքն ինքնուրոյն աշխատութեան սխտեմ, առանց ուրիշի միջամտութեան, առանց ստիզման և վարձատրութեան: